

Įvadas: žmogaus teisės XXI amžiuje

LYRA JAKULEVIČIENĖ, JOLITA MILIUVIENĖ

Žmogaus teisės XXI amžiuje patiria daugybę transformacijų. Viena vertus, teisės viršenybės, demokratijos ir geopolitinės krizės pasaulyje kelia naujų iššūkių žmogaus teisių įgyvendinimui. Kita vertus, sparčiai plėtojamas žmogaus teisių turinys ir jų apsauga. Atsirado naujų žmogaus teisių, susijusių su klimato kaita, skaitmenizacija, duomenų apsauga, pradėta intensyviai ginti mažumoms priklausančių asmenų teises, klasikinių žmogaus teisių apsauga iš naujo persvarstoma technologijų progreso kontekste.

Žmogaus teisių evoliucija ir jų dinamika glaudžiai susijusi su socialiniais, politiniais, technologiniais ir kultūriniais pokyčiais. Kiekviena epocha kelia naujų klausimų, į kuriuos teisės mokslas privalo ieškoti atsakymų, todėl žmogaus teisių tyrimai savaime negali būti baigtiniai. Profesorė Toma Birmontienė, kuriai skiriamas šis recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys, savo tyrimuose ne tik nuolat nuosekliai analizavo žmogaus teisių pokyčius, bet ir aktyviai prisidėjo prie jų puoselėjimo ir gynimo. Jos moksliniai interesai apima plačią žmogaus teisių problematiką, o sveikatos teisės ar moterų teisių srityje ji buvo viena iš pirmųjų mokslininkių Lietuvoje, paskelbusių savo publikacijas. Nėra abejonių, kad profesorės T. Birmontienės tyrimai įkvėpė ne vieną šio leidinio straipsnių autorių.

Tad įvertinus profesorės Tomos Birmontienės indėlį į žmogaus teisių doktrinos raidą bei tyrimus ir atsižvelgiant į pasaulyje vykstančius pokyčius, buvo nuspręsta parengti dvikalbį recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinį *Constitutiones et Libertates: žmogaus teisės XXI amžiuje*. Leidinį sudaro daugiau nei keturiasdešimties autorių – teisininkų iš Lietuvos ir užsienio – įžvalgos apie tai, kaip konstitucijos prisitaiko prie šiuolaikinių žmogaus teisių iššūkių. Straipsniuose analizuojama konstitucinės teisės raida ir doktrinos formavimas, vertinama, ar konstituciniai mechanizmai yra pajėgūs reaguoti į hibridines grėsmes, dirbtinio intelekto sukeltas pasekmes ir kitus XXI amžiaus reiškinius.

Leidinį sudaro dvi dalys. Pirmoje dalyje keliamas klausimas, ar konstitucijos vis dar geba apsaugoti demokratines vertybes, be kita ko, žmogaus teises ir teisės viršenybę, nuolat besikeičiančioje teisinėje, politinėje ir technologinėje aplinkoje. Šioje dalyje gilinamasi į konstitucijos aiškinimo metodologiją, teisinės valstybės principo veikimą ir konstitucinių teismų vaidmenį ginant demokratines vertybes, europinio ir nacionalinio identiteto aspek-

tus. Šiuos konstitucinės teisės klausimus savo darbuose tyrinėjo ir prof. Toma Birmontienė¹. Vienoje iš leidinio publikacijų, rengtoje prof. E. Jarašiūno, argumentuojama, kad konstitucija, kaip aukščiausiaji teisės norma, reikalauja savito, skirtingo nuo ordinarinės teisės aiškinimo būdo. Pasak prof. E. Kūrio, vadinamoji autentiška pažodinė konstitucijos prasmė yra iš principo nepasiekiamas idealas, nes konstitucinė doktrina neišvengiamai evoliucionuoja. Prof. M. Zubik konstitucinei teisei pritaikyta chaoso teorija parodo, jog net nedideli interpretaciniai ar procedūriniai pokyčiai konstituciniame gyvenime gali sukelti grandininę reakciją ir sisteminio masto pasekmes valstybės santvarkoje. Galbūt ši teorija galėtų būti paaiškinimas, kaip 2015 metų Lenkijos Konstitucinio Tribunolo sudėties pokyčiai peraugo į visapusišką teisinės valstybės krizę, kurią savo publikacijoje analizuoja prof. M. Granat. Demokratinės konstitucinės tvarkos trapumas, nulemtas regione vykstančių politinių pokyčių, yra ne vienos publikacijos tyrimo objektas. Jose ieškoma konstitucinių saugiklių demokratinių vertybių apsaugai, efektyvesnio konstitucinės kontrolės modelio, svarstoma, kada nacionalinė konstitucinė tapatybė yra teisėtas apsaugos mechanizmas, o kada ji tampa teisinės fragmentacijos priežastimi, kiek tarptautinis konstitucionalizmas yra savarankiškas reiškiny, o kiek – nacionalinio konstitucionalizmo šešėlis.

Žmogaus teisių ir demokratijos legitimumas negali būti grindžiamas vien daugumos valia, jis kildinamas iš bendrųjų gėrių, kaip argumentuojama M. Verbicko straipsnyje. Tad antroje leidinio dalyje koncentruojamasi į konkrečių žmogaus teisių problematiką: minties ir susirinkimų laisvę, prieglobsčio teisę, moterų teises, asmenų su negalia apsaugą, teisę į privatumą ir asmens duomenų apsaugą, teisę į sveiką aplinką klimato kaitos kontekste, sveikatos apsaugos teisę, šių teisių apsaugos mechanizmus ir jų įgyvendinimo iššūkius. Dezinformacijos, propagandos ir neapykantos kurstymo eroje būtina konceptualiai peržiūrėti saviraiškos laisvės ribas. Saviraiškos ir informacijos laisvių sankirta aktuali ir nagrinėjant asmens duomenų apsaugos klausimus, kai tenka ieškoti pusiausvyros tarp asmens privatu-

¹ Pavyzdžiui, Toma Birmontienė, „The Mission of Constitutional Courts in Times of Political Instability“, iš *Constitutional Justice and Evolution of Individual Rights, XIXth International Congress on European and Comparative Constitutional Law*, Rainer Arnold, Alexandru Tănase (red.) (Constitutional Court of the Republic of Moldova, 2018); Toma Birmontienė, „Konstitucinė doktrina ir Konstitucijos interpretavimo (ne)laisvė“, iš *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*, D. Pūraitė-Andrikienė, A. Juškevičiūtė-Vilienė (red.) (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2023), 24–43, Toma Birmontienė, „Konstitucinė teisė ir tarptautinė bei Europos Sąjungos teisė: kas diktuoja teisės sistemų sąveikos ribas?“, iš *XXI amžiaus iššūkiai tarptautinei teisei. Liber Amicorum Sauliui Katuokai*, J. Žilinskas, L. Jakulevičienė, R. Valutytė, D. Gailiūtė-Janušonė (red.) (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2020); Toma Birmontienė, „Konstitucinis Teismas ir Konstitucijos aiškinimo menas“, iš *Nuo nacionalinės Konstitucijos iki transnacionalinio konstitucionalizmo* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2024); Toma Birmontienė, „Constitutional Justice and Politics, the Role of the Constitutional Court“, iš *Constitutional Justice and Politics: International Congress on European and Comparative Constitutional Law*, Rainer Arnold, Alexander Brösl, Gabriela Dobrovičová (red.) (University in Košice, Faculty of Law, 2020); Toma Birmontienė, „Intersection of the jurisprudences. The European Convention on human rights and the constitutional doctrine formulated by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania“, *Jurisprudencija* 1, 119 (2010): 7–27; ir daugelis kitų.

mo ir teisės gauti informaciją bei teisės informuoti visuomenę.

Viena labiausiai viešosios teisės mokslininkus įtraukiančių temų pastaruosiu metu – aiškinimasis, ar konstituciniai mechanizmai ir konstitucinė kontrolė gali būti veiksmingos priemonės sprendžiant klimato kaitos klausimus, kai aplinkos apsaugą lemiantys sprendimai tradiciškai lieka politinės diskrecijos sferoje. Neabejotina, kad šios priemonės gali padėti transformuoti klimato apsaugą iš politinės siekiamybės į teisiškai vertinamą valstybės pareigą. 2022 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje (76/300) pripažinta nauja žmogaus teisė – teisė į švarią, sveiką ir tvarią aplinką, kuri apima saugų klimatą, švarų orą, saugų vandenį, sveiką maistą ir bioįvairovę. Jau 2024 m. priimtame pirmajame Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime klimato kaitos byloje *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ir kiti prieš Šveicariją*² pripažinta visuomeninių organizacijų teisė bylinėtis su valstybėmis dėl jų įsipareigojimų laikymosi ir patvirtinta, kad priemonės, kurių imamasi siekiant mažinti klimato kaitos poveikį, yra nepakankamos. Šią teisę patvirtino ir 2025 m. liepos 23 d. priimta Tarptautinio Teisingumo Teismo patariamoji išvada dėl klimato kaitos³, kurioje įvardyta ir tarptautinėje teisėje nustatyta pareiga valstybėms užkardyti reikšmingą žalą klimatui, kurios nesilaikymas užtraukia atsakomybę. Pastaraisiais metais poziciją dėl įsipareigojimų mažinti klimato kaitos pasekmes vis dažniau išreiškia ir valstybių konstituciniai teismai (pvz., 2021 m. Vokietijos, 2025 m. Vengrijos, Čekijos konstitucinių teismų sprendimai), nors kol kas požiūriai gana skiriasi. Šių sprendimų kontekste pradėta kalbėti apie vadinamąsias kartų teises (angl. *inter-generational rights*), nes klimato kaita labiausiai paveiks jaunimą ir vyresnės kartos žmones. Šie ir kiti su klimato kaita ir jos reguliavimu susiję aspektai analizuojami ir dvejuose šio leidinio straipsniuose.

XXI amžiuje buvo sparčiai plėtojama pažeidžiamų asmenų grupių teisių apsauga. LGB-TI asmenų teisių apsauga skaldė ne vienos valstybės visuomenę dėl teisės sudaryti santuoką ar partnerystę, įgyti paveldėjimo, įvaikinimo teises pripažinimo. Šiuos klausimus teko spręsti ir Lietuvos Konstituciniam Teismui. Po paskutinio nutarimo „šeimos koncepcijos“ bylų serijoje tebelaukiama įstatymų leidėjo veiksmų dėl naujai suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų įgyvendinimo, o pats nutarimas analizuojamas ne vienoje šio leidinio publikacijoje.

Konstitucinės teisės diskurse buvo ir yra aktuali moterų teisių apsauga. Kaip matyti iš prof. T. Birmontienės atliktų tyrimų, moterų politinių teisių istorija Lietuvoje yra turtingesnė, nei dažnai manoma, pavyzdžiui, tuo aspektu, kad Lietuvoje moterims rinkimų teisė buvo suteikta gerokai anksčiau nei kitose Europos valstybėse⁴. Vis dėlto metams bėgant tebėra pastebimas atotrūkis tarp formalios teisinės lygybės ir realaus jos įgyvendinimo poli-

² EŽTT Didžiosios kolegijos 2024 m. balandžio 9 d. sprendimas, peticijos Nr. 53600/20, ECLI:CE:ECHR:2024-0409JUD005360020.

³ International Court of Justice, Advisory Opinion, Obligations of States in respect of Climate Change, 23 July 2025, <https://icj-web.lemman.un-icc.cloud/sites/default/files/case-related/187/187-20250723-adv-01-00-en.pdf>.

⁴ Toma Birmontienė, „Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis“, *Jurisprudencija* 12, 90 (2006).

tiniam, socialiniam ir teisiniame gyvenime, tad erdvės diskusijoms netrūksta. Šio leidinio straipsniuose moterų teisių klausimas plėtojamas dviem vienas kitą papildančiais rakursais: analizuojamas Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos indėlis į lyčių lygybės doktriną ir nagrinėjama asmens teisė į dvigubą pavardę kaip sudėtinę tapatybės, šeimos gyvenimo apsaugos ir tėvų lygiateisiškumo principo išraišką.

Pastaraisiais metais žmogaus teisių vaidmuo, tradiciškai būdingas viešajai teisei, stiprėja ir privatinės teisės srityje, ši tendencija dar vadinama privatinės teisės konstitucionalizacija. Pastarąjį dvidešimtmetį išplėtotą verslo tvarumo koncepcija ir besivystantis teisinis reguliavimas šioje srityje pabrėžia žmogaus teisių svarbą įmonių veikloje ir vertės grandinėje⁵. Jau tapo norma atlikti žmogaus teisių išsamų patikrinimą (angl. *human rights due diligence*), siekiant išvengti neigiamo verslo veiklos poveikio žmonėms, bendruomenėms, aplinkai. Stiprėja horizontalus žmogaus teisių veikimas, kuris reiškia, kad įsipareigojimai dėl žmogaus teisių taikomi ne tik tarp individo ir valstybės, bet ir kitiems subjektams, pavyzdžiui, verslo įmonėms.

Sveikatos teisė, ilgą laiką buvusi gan nišinė, tačiau itin svarbi integralios žmogaus teisių apsaugos sistemos dalis, išgyvena renesansą, prie kurio iš dalies prisidėjo visą pasaulį sukrėtusi pandemija. Daugybės sričių mokslininkai tiria su pacientų teisių gynyba, sveikatos priežiūros prieinamumu ir medicinine atsakomybe susijusius klausimus pačiais įvairiausiais aspektais. Prof. T. Birmontienė į šią sritį gilinosi dar gerokai iki pasaulinės pandemijos, savo publikacijose sveikatos teisę apibūdindama kaip sritį, kurioje nuolat susiduriama su paradoksu: žmogaus ir visuomenės sveikata, nors yra viena svarbiausių konstitucinių vertybių, kartu yra ir kitų konstitucinių teisių ribojimo pagrindas, todėl, pasak profesorės, labai svarbu nustatyti ribą, kurios valstybės valdžios sprendimai negali peržengti. Profesorės moksliniai tyrimai, apimantys pacientų teisių reguliavimą⁶, atsakomybės be kaltės modelius sveikatos priežiūros srityje⁷, pažeidžiamų gyventojų grupių apsaugą ir pirminės sveikatos priežiūros teisinės prielaidas, medicinos teisės konstitucionalizacijos klausimus⁸, formavo Lietuvos sveikatos teisės doktrinos pagrindus. Tad rengiant šį leidinį sveikatos teisės problematika negalėjo likti nuošalyje – vienoje iš publikacijų nagrinėjamas medicininės atsakomybės sistemos fragmentiškumas, jos atitiktis konstitucinei teisei į sveikatos apsaugą, atskleidžiant neišspręstas konstitucines įtampas.

Žmogaus teisių reikšmės didėjimas pastebimas ir Europos teismuose. Europos Sąjun-

⁵ Pavyzdžiui, 2011 m. Jungtinių Tautų verslo ir žmogaus teisių pagrindiniai principai, ES direktyva 2024/1760 dėl įmonių tvarumo išsamaus patikrinimo ir kt.

⁶ Pavyzdžiui, Toma Birmontienė, „Sveikatos teisės problemos. Pacientų teisės“, *Teisė: mokslo darbai* (VU, 1992).

⁷ Pavyzdžiui, Toma Birmontienė, „Challenges in the legal regulation of patient rights. Non-fault liability“, *Medicine and Law* 42, 3 (2023): 573–574.

⁸ Pavyzdžiui, Toma Birmontienė, „The development of health law as a way to change traditional attitudes in National Legal Systems. The influence of international Human Rights law: what is Left for the National Legislator?“, *European Journal of Health Law* 17, 1 (2010): 23–35.

gos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje žmogaus teisės įgyja vis didesnę vaidmenį dėl beveik dvidešimtmetį taikomos ES Pagrindinių teisių chartijos ir besiplečiančios ES kompetencijos trajektorijos srityse, kuriose žmogaus teisės yra kertinis pagrindas (pvz., prieglobsčio ir migracijos, asmens duomenų apsaugos ar baudžiamosios teisės). ES Pagrindinių teisių chartija šiuo metu taikoma ne tik klasikinėse žmogaus teisių srityse, kurias kodifikavo tarptautinės žmogaus teisių apsaugos sutartys; jos taikymas lemia ir naujų žmogaus teisių raidą (pvz., pagarbos akademinėi laisvei, asmens duomenų apsaugos, gero administravimo principo ir kt.).

Kartu tai reiškia, kad nacionalinės konstitucinės ir ES teisės jurisprudencijų sankirta toliau skatina mokslininkų diskusijas, nes konstitucijose įtvirtintas žmogaus teisių nuostatas konstituciniai teismai turi aiškinti atsižvelgdami į kitą konstitucinį imperatyvą – narys-tę ES ir valstybei iš ES teisės kylančius įpareigojimus. Prof. T. Birmontienė yra pabrėžusi, kad konstitucinės ir tarptautinės teisės sąveika išlieka dinamiška, Lietuvos Konstitucinis Teismas, kaip ir bet kuris nacionalinis teismas, kartu yra ir ES teismas, todėl kai plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną atsižvelgiama į ES teisę ir jos išaiškinimus, sudaromos prielaidos išvengti prieštaravimų tarp šių dviejų teisės sistemų⁹. ES teisės dimensijos svarba analizuojama ir šiame leidinyje, ieškant pusiausvyros tarp visų valstybių vienybės ir jų įvairovės, I. Jarukaicio straipsnyje akcentuojant ES sutarties 2 straipsnyje įtvirtintų vertybių, tokių kaip teisinė valstybė ir teisės viršenybė, pagarba žmogaus teisėms, universalumą, niekaip nepaneigiantį nacionalinio savitumo ir atspindintį specifinę ES konstitucionalizmo prigimtį. ES sutarties 2 straipsnyje įtvirtintos pamatinės vertybės įgyja ypatingą svarbą tose valstybėse, kuriose valdančiosios politinės jėgos priima teisės aktus, ribojančius žmogaus teises, pilietinės visuomenės veiklą, nepriklausomų žiniasklaidos priemonių laisvę ar žmogaus teisių gynybą. Jos, ko gero, bus esminis legitimizuojantis argumentas ieškant būdų atkurti teisinę valstybę Lenkijoje ir Vengrijoje po pasibaigusio iliberalaus valdymo periodo.

Tenka pripažinti, jog žmogaus teisių srityje kylančių problemų gausa ir sudėtingumas yra tokie, kad jų neįmanoma išsamiai aptarti net ir solidžiausio mokslinio leidinio puslapiuose. Kad ir kokia plati būtų jame pateikiamų straipsnių tematika, apimtis vis tiek lieka ribota. Todėl apie kai kuriuos aktualius žmogaus teisių vystymuisi aspektus šiame įvade tik užsimenama, paliekant juos būsimoms mokslinėms diskusijoms. Vis dėlto, kalbant apie žmogaus teisių raidą XXI amžiuje, negalima nematyti, kad į mūsų gyvenimą, darbinę aplinką, valstybės valdymą ir įvairias verslo sritis sparčiai skverbiasi naujosios technologijos. Technologijos, ypač dirbtinio intelekto (DI) sistemos, gali daryti poveikį, tiek teigiamą, tiek neigiamą, beveik visoms žmogaus teisėms. Todėl svarbu surasti pusiausvyrą tarp inovacijų plėtros ir žmogaus teisių apsaugos. Technologinės inovacijos vertinamos, nes pagreitina procesus, sprendimų priėmimą, leidžia veiksmingiau valdyti procesus, apdoroti didelį kiekį

⁹ Toma Birmontienė, „Konstitucinė teisė ir tarptautinė bei Europos Sąjungos teisė: kas diktuoja teisės sistemų sąveikos ribas?“, iš *XXI amžiaus iššūkiai tarptautinei teisei. Liber Amicorum Sauliui Katuokai*, J. Žilinskas, L. Jakulevičienė, R. Valutytė, D. Gailiūtė-Janušonė (red.) (MRU, 2020).

duomenų, taip pat tikimasi, kad dėl jų pagerės kai kurių žmogaus teisių įgyvendinimas, bus lengviau pasinaudoti sveikatos, teisinėmis ir kitomis paslaugomis. Visgi algoritmai vis dar veikia vadinamosios juodosios dėžės principu – nėra aišku, kaip ir kodėl gaunamas vienoks ar kitoks rezultatas. Taigi remtis algoritmų rezultatu ir automatizuoti sprendimų priėmimo dar negalime, dirbtinis intelektas gali būti naudojamas tik kaip pagalbininkas, o ne sprendimų priėmėjas. Žmogaus teisių apsauga reikalauja pirmiausia aiškumo, skaidrumo, atskaitomybės, sąžiningumo, privatumo. Vadinas, šių dviejų vertybių sandūra visuomet kels nemažą įtampą. Žmogaus teisių užtikrinimas naudojant DI ir kitas naująsias technologijas svarbus ne tik viešajame, bet ir privačiajame sektoriuje, o gausėjantis bylų skaičius nacionaliniuose ir tarptautiniuose teismuose tik patvirtina, kad technologijos gali ne tik nesumažinti, bet net ir padidinti teisininkų poreikį ateityje, nes bylinėjimasis dėl DI naudojimu sukeltų pasekmių žmogui, bendruomenėms, visuomenei gali tapti norma. Daugiausiai neigiamų pasekmių žmogaus teisių įgyvendinimui sukelia diskriminuojantys algoritmai, automatizuoti sprendimai, kuriems pasitelkiamas dirbtinis intelektas (pvz., naudojami sveikatos priežiūros, socialinės apsaugos, finansų ir kitose srityse). Ar konstitucinė teisė pajėgi reaguoti į technologijų – dirbtinio intelekto, biotechnologijų, neurotechnologijų – keliamus iššūkius, analizuoja prof. A. Jackiewicz, tvirtinantis, kad reikalingas esminis perėjimas nuo reaktyvaus prie proaktyvaus konstitucionalizmo modelio.

Teisininkams, valstybės institucijoms ir verslui vis dažniau naudojant dirbtinio intelekto priemones, jau dabar kyla nemažai klausimų, keliančių visuomenės pasitikėjimo naudojantis technologijomis priimtais sprendimais dilemą. Šiandien dirbtinis intelektas nepriima sprendimų, tik juos prognozuoja, todėl sprendimų priėmimo procese būtina dalyvauti žmogui, algoritmų naudojimas turi būti skaidrus, o algoritmo pateikiamus rezultatus būtina paaiškinti. Nors dirbtinio intelekto reguliavimas privalomo pobūdžio teisės aktais tik prasideda (2024 m. Europos Tarybos pagrindų konvencija dėl dirbtinio intelekto ir žmogaus teisių, demokratijos ir teisės viršenybės, Europos Sąjungos dirbtinio intelekto aktas, Korėjos, Brazilijos, Japonijos nacionaliniai DI įstatymai), jau bylinėjamasi dėl technologijų neigiamo poveikio žmonėms pagal šiuo metu galiojančią privatumo ir duomenų apsaugos, nediskriminacijos, darbo, autorių apsaugos teisę. Konstituciniai ir aukščiausieji teismai visame pasaulyje pradeda spręsti naujų technologijų keliamus iššūkius, pabrėždami, kad DI naudojimas galimas tik su žmogaus priežiūra, užtikrinant skaidrų jo naudojimą ir žmogaus teisių apsaugą. Pavyzdžiui, 2024–2025 m. sprendimuose Kolumbijos Konstitucinis Teismas nurodė, kad nors dirbtinis intelektas gali padėti užtikrinti teisingumą, jis negali pakeisti žmogaus teisinio samprotavimo, todėl teisėjai turėtų priimti vertybinius sprendimus ir neturėtų pernelyg pasikliauti šiomis sistemomis, nes tai gali pakirsti pasitikėjimą teisingu procesu, teisėjų nepriklausomumu ir sąžiningumu¹⁰. Ispanijos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad bet kuris viešajame sektoriuje naudojamas algoritmas, kuris veikia žmonių teises, turi būti naudojamas skaidriai, t. y. neturėtų būti automatiškai taikoma nei nacionalinio saugu-

¹⁰ Kolumbijos Konstitucinio Teismo sprendimai Nr. T-323 ir Nr. T-067.

mo, nei intelektinės nuosavybės apsauga, siekiant įslaptinti tokius algoritmus. Šis teismas laikėsi nuomonės, kad skaidrumas yra ne techninė detalė, o konstitucinė teisė, neatsiejama nuo demokratinės atskaitomybės. Jis įpareigojo vyriausybę atskleisti naudojamus algoritmo, sprendžiančio dėl energijos talono suteikimo, kodus¹¹. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas pripažino policijos sekimo programinės įrangos naudojimą (automatizuotą asmens duomenų apdorojimą ir interpretavimą) prieštaraujančiu Pagrindiniam įstatymui¹². Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2025 m. gegužę atnaujintose rekomendacijose¹³ pabrėžė, kad teisės profesionalai privalo atskleisti generatyvinio DI panaudojimą rengiant dokumentus baudžiamosiose bylose.

Vis dažniau užsimenama apie šios srities konstitucionalizaciją, t. y. algoritmų ir skaitmeninių sistemų vertinimą per pagrindinių teisių ir demokratijos bruožus¹⁴. Technologijų poveikis žmogaus teisėms siejamas ir su didėjančiu jų vaidmeniu demokratinuose procesuose, pavyzdžiui, rinkimuose. Tai paskatino kai kurių valstybių konstitucinius teismus uždrausti dirbtinio intelekto naudojimą kandidatams rinkimų metu, siekiant išvengti manipuliacijų, kurios ne visuomet suprantamos rinkėjui ir gali daryti poveikį rinkimų sąžiningumui (pvz., 2025 m. Indonezijos Konstitucinio Teismo sprendimas)¹⁵, arba net anuliuoti rinkimų rezultatus dėl to, kad juose plačiai naudojant dirbtinį intelektą buvo vykdomos rinkimų kampanijos manipuliacijos, kurios darė poveikį balsuojančiųjų pasirinkimui ir pažeidė balsavimo teises (pvz., 2024 m. Rumunijos rinkimuose)¹⁶. 2024 m. Venecijos komisija, pripažindama skaitmeninių technologijų galimybes rinkimuose, pabrėžė, kad jos gali būti taikomos tik tuomet, kai tai atitinka pagarbos žmogaus teisėms, demokratijai ir teisės viršenybės principus. Bet kokios technologijos turi būti naudojamos skaidriai ir tik po išsamių viešųjų konsultacijų su visomis suinteresuotosiomis šalimis, taikant procesines ir teismines apsaugos priemones. Komisija akcentuoja asmens duomenų apsaugos svarbą rinkimuose, kai naudojamas DI, taip pat tai, kad rinkėjai turi būti informuoti, kai naudojamos tokios sistemos, ir turėtų būti aiškiai apibrėžta, kas yra atsakingas už sprendimus, kuriuos padaro DI sistemos¹⁷.

¹¹ Ispanijos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. rugsėjo 11 d. sprendimas Nr. 1119/2025, <https://civio.app.box.com/s/2gcrxy4mkpzg49yqkmuaj9z7c44jl7ta> (vertimas į anglų kalbą).

¹² Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2023 m. vasario 16 d. sprendimas byloje Nr. 1 BvR 1547/19 ir Nr. 1 BvR 2634/20.

¹³ Rekomendacijos asmenims, paduodantiems kasacinį skundą ir kitus procesinius dokumentus Lietuvos Aukščiausiajam Teismui baudžiamosiose bylose, 6.3 punktas, https://www.lat.lt/data/public/uploads/2025/04/rekomendacijos_bbs_final.pdf.

¹⁴ Pavyzdžiui, <https://chambers.com/articles/from-code-to-constitution-the-constitutionalization-of-artificial-intelligence-in-colombia-s-case-l>.

¹⁵ Indonezijos Konstitucinio Teismo 2025 m. sausio 2 d. sprendimas Nr. 166/PUU-XXI/2023, https://www.mkri.id/public/content/persidangan/putusan/putusan_mkri_11343_1735801113.pdf.

¹⁶ Rumunijos Konstitucinio Teismo 2024 m. gruodžio 6 d. sprendimas Nr. 32, <https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2025/02/RULING-No-32-2024.pdf>.

¹⁷ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Interpretative Declaration of the

XXI amžiuje gausu krizių: COVID-19 pandemija, migracijos, teisės viršenybės krizė kai kuriose Europos valstybėse, geopolitinė krizė Rusijos Federacijai jau ketverius metus tęsiant agresiją prieš Ukrainą ir kt. Krizes nuolat lydi žmogaus teisių ir kitų vertybių įtampos dinamika. Pandemijos metu buvo apribota judėjimo ir susirinkimų laisvė, šiuolaikinių karinių konfliktų metu kyla klausimai, kaip užtikrinti civilių gyvybių apsaugą kariaujančioms šalims naudojant naujausias technologijas, užkardyti vaikų grobimo atvejus, o teisės viršenybės krizė kelia teismų nepriklausomumo ir atitinkamai bet kurios žmogaus teisės gynimo iššūkius. Kiekvienoje krizėje neretai susiduria bendros ir individualios vertybės, kaip antai valstybės saugumas ir asmens neliečiamybė, nuomonės laisvė arba valstybės teisė kontroliuoti savo sienas ir persekiojamų asmenų prieglobsčio teisės. Svarbu, kad tokiais atvejais būtų išlaikyta interesų ir vertybių pusiausvyra, o asmens orumas niekuomet nebūtų paneigtas.

Žmogaus teisės XXI amžiuje yra svarbiausia mūsų vertybė, kurios apsauga lems žmogijos išlikimo galimybes šiame besikeičiančiame pasaulyje. Tad šis konstitucinės žmogaus teisių problematikos leidinys pirmiausia skirtas konstitucinės teisės ir žmogaus teisių srities mokslininkams, kuriems aktualios lyginamosios konstitucinės teisės diskusijos – tiek dėl straipsnių temų įvairovės, tiek dėl to, kad autoriai atstovauja skirtingų valstybių teisinėms tradicijoms. Leidinys turėtų būti įdomus ir teisės praktikams bei valstybės institucijų teisininkams, ieškantiems žinių apie tai, kaip konstituciniai principai ir žmogaus teisių standartai taikomi sprendžiant aktualias teises problemas. Taip pat leidinys turėtų sudominti platesnę skaitytojų auditoriją – į politikos ir teisės sąsajas besigilinančius politologus, viešojo administravimo specialistus ir pilietinės visuomenės atstovus, nes jame analizuojami ne tik teoriniai konstitucinės teisės klausimai, bet ir aktualios situacijos, susijusios su grėsmėmis demokratijai ir teisei valstybei regione, lyčių lygybės, asmenų su negalia teisių ar aplinkos apsaugos klausimai. Tikimės, kad šiame leidinyje publikuojami mokslininkų tyrimai ir idėjos taps įkvėpimu tolesnėms diskusijoms apie žmogaus teisių apsaugos perspektyvas ir tendencijas, pokyčius visuomenėje, taip pat apie demokratijos stabilumo ir atsparumo stiprinimą, ypač tuomet, kai teisinės valstybės principo veikimas yra išbandomas politiniais sprendimais.

Code of Good Practice in Electoral Matters as concerns Digital Technologies and Artificial Intelligence, 10 December 2024, Opinion No. 1171/2024, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2024\)044-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2024)044-e).

Introduction: Human Rights in the Twenty-First Century

LYRA JAKULEVIČIENĖ, JOLITA MILIUVIENĖ

Human rights have undergone profound transformations in the twenty-first century. On the one hand, crises of the rule of law, democracy and geopolitical stability across the globe have generated new challenges to the realisation of human rights. On the other hand, the substantive content of human rights and the mechanisms for their protection have developed rapidly. New human rights have emerged in connection with climate change, digitalisation and data protection; the rights of persons belonging to minority groups have come under intensified legal scrutiny; and the protection of classical human rights is being reconsidered in the context of technological progress.

The evolution and dynamics of human rights are inextricably linked to social, political, technological and cultural change. Each era raises new questions for legal scholarship to answer, and for that reason research on human rights cannot, by its very nature, be definitive. Professor Toma Birmontienė, to whom this peer-reviewed collection of academic articles is dedicated, has not merely consistently analysed developments in human rights in her scholarly work, but has actively contributed to their promotion and protection. Her academic interests encompass a broad range of human rights issues. She was among the first scholars in Lithuania to publish research in the fields of health law and women's rights. There can be no doubt that the work of Professor Birmontienė has been a source of inspiration for many of the authors contributing to this volume.

It was in recognition of Professor Toma Birmontienė's research and contributions to the development of human rights doctrine, and in response to ongoing global changes, that the decision was taken to prepare a bilingual peer-reviewed collection of academic articles entitled *Constitutiones et Libertates: Human Rights in the Twenty-First Century*. The volume brings together the insights of more than forty authors – legal scholars from Lithuania and abroad – on how constitutions adapt to contemporary human rights challenges. The articles analyse the development of constitutional law and constitutional doctrine, assess whether constitutional instruments are still capable of responding to hybrid threats, the implications of artificial intelligence, and other twenty-first century phenomena.

The volume is divided into two parts. The first part raises the question of whether constitutions remain capable of protecting democratic values, including human rights and

the rule of law, in a constantly changing legal, political and technological environment. It examines the methodology of constitutional interpretation, the functioning of the rule of law and the role of constitutional courts in defending democratic values, as well as certain aspects of European and national constitutional identity. These issues have also been explored in the scholarship of Prof. Toma Birmontienė.¹ One of the contributions to the volume, authored by Prof. E. Jarašiūnas, argues that the Constitution, as the supreme legal norm, demands a mode of interpretation distinct from that applicable to ordinary legislation. According to Prof. E. Kūris, the so-called "authentic" textual meaning of the Constitution is an inherently unattainable ideal, since constitutional doctrine inevitably evolves. Prof. M. Zubik, applying chaos theory to constitutional law, demonstrates that even minor interpretive or procedural shifts in constitutional practice may trigger a chain reaction of systemic consequences for the constitutional order. This theory may offer a partial explanation for how the 2015 changes to the composition of Poland's Constitutional Tribunal escalated into a comprehensive rule-of-law crisis, which is analysed in the contribution by Prof. M. Granat. The fragility of democratic constitutional order, resulting from political developments in the region, is the subject of several contributions in this part. They explore constitutional safeguards for the protection of democratic values, more effective models of constitutional review, and address the question of when national constitutional identity constitutes a legitimate protective mechanism and when it becomes a source of legal fragmentation, as well as how far international constitutionalism is an autonomous phenomenon rather than a mere shadow of national constitutionalism.

The legitimacy of human rights and democracy cannot be grounded solely in the will of the majority; rather, it must be derived from common goods, it's an argument advanced in the contribution by M. Verbickas. Accordingly, the second part of the volume focuses on the substance of specific human rights, and the challenges attending their protection

¹ For example, Birmontienė, Toma, "The Mission of Constitutional Courts in Times of Political Instability", in Rainer Arnold, Alexandru Tănase (red.) *Constitutional Justice and Evolution of Individual Rights, XIXth International Congress on European and Comparative Constitutional Law*. Constitutional Court of the Republic of Moldova, 2018; Toma Birmontienė, „Konstitucinė doktrina ir Konstitucijos interpretavimo (ne) laisvė“, in D. Pūraitė – Andrikienė, A. Juškevičiūtė – Vilienė (red.) *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2023, p. 24–43, Toma Birmontienė, „Konstitucinė teisė ir tarptautinė bei Europos Sąjungos teisė: kas diktuoja teisės sistemų sąveikos ribas“, in J. Žilinskas, L. Jakulevičienė, R. Valutytė, D. Gailiūtė – Janušonė (red.) *XXI amžiaus iššūkiai tarptautinei teisei. Liber Amicorum Sauliui Katuokai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2020; Toma Birmontienė, „Konstitucinis Teismas ir Konstitucijos aiškinimo menas“, in *Nuo nacionalinės Konstitucijos iki transnacionalinio konstitucionalizmo*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2024; Toma Birmontienė, "Constitutional Justice and Politics, the Role of the Constitutional Court", in Rainer Arnold, Alexander Brörtl, Gabriela Dobrovičová (red.) *Constitutional Justice and Politics: International Congress on European and Comparative Constitutional Law*. University in Košice, Faculty of Law, 2020; Toma Birmontienė, „Intersection of the jurisprudences. The European Convention on human rights and the constitutional doctrine formulated by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania“, *Jurisprudencija*, 2010, 1(119), p. 7–27; and many more.

and implementation: freedom of thought and freedom of assembly, the right to asylum, women's rights, the protection of persons with disabilities, the right to privacy and to the protection of personal data, the right to a healthy environment in the context of climate change, the right to health care, and the mechanisms for the protection and enforcement of those rights. In an era of disinformation, propaganda and incitement to hatred, the limits of freedom of expression require conceptual reconsideration. The intersection of freedom of expression and freedom of information is equally relevant in the context of personal data protection, where a balance must be struck between the individual's right to privacy and the right of access to information and the society's right to be informed by independent media and journalists.

One of the issues that has most engaged public law scholars in recent times is whether constitutional mechanisms and constitutional review can serve as effective instruments for addressing climate change, given that decisions determining environmental protection have traditionally remained within the sphere of political discretion. What is beyond doubt, however, is that such instruments can help transform climate protection from a political aspiration into a legally cognisable obligation of the State. In 2022, United Nations General Assembly Resolution 76/300 recognised a new human right, namely the right to a clean, healthy and sustainable environment, encompassing a safe climate, clean air, safe water, healthy food and biodiversity. In 2024, the European Court of Human Rights delivered its first judgment in a climate change case, *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*,² recognising the standing of civil society organisations to litigate against States for non-compliance with their climate obligations and confirming that existing mitigation measures are inadequate. This right was further affirmed by the Advisory Opinion of the International Court of Justice on climate change of 23 July 2025,³ which identified the obligation under international law for States to prevent significant harm to the climate, non-compliance with which gives rise to international responsibility. In recent years, constitutional courts have increasingly addressed States' obligations to mitigate the effects of climate change (e.g., the German Federal Constitutional Court in 2021 and the Hungarian and Czech Constitutional Courts in 2025), although approaches continue to diverge considerably. Against the backdrop of these decisions, the discourse on so-called intergenerational rights has gained momentum, given that climate change will disproportionately affect the young and future generations.

The twenty-first century has witnessed rapid development in the protection of the rights of vulnerable groups. The protection of LGBTIQ+ rights has divided societies in numerous States over the recognition of the right to marry or enter into a registered partnership and to acquire inheritance and adoption rights. These issues have also come before the

² ECHR GC decision of 9 April 2024, application no. 53600/20, ECLI:CE:ECHR:2024:0409JUD005360020.

³ International Court of Justice, Advisory Opinion, Obligations of States in respect of Climate Change, 23 July 2025, <https://icj-web.lemman.un-icc.cloud/sites/default/files/case-related/187/187-20250723-adv-01-00-en.pdf>.

Constitutional Court of Lithuania. Following the most recent ruling in the series of cases concerning the concept of the family, the implementation of the newly formulated official constitutional doctrine awaits legislative action, and the ruling itself is examined in several contributions to this volume.

The protection of women's rights has been and continues to be a salient issue in constitutional law discourse. As emerges from the research conducted by Prof. T. Birmontienė, the history of women's political rights in Lithuania is richer than is commonly assumed. For example, women in Lithuania were granted suffrage considerably earlier than in many other European states.⁴ Nevertheless, over the years, the gap between formal legal equality and its practical realisation in political, social and legal life has remained perceptible, leaving ample scope for continued scholarly debate. In this volume, the question of women's rights is explored from two complementary perspectives: the contribution of the jurisprudence of the Constitutional Court of Lithuania to the development of the doctrine of gender equality is analysed, and the right of a person to a double-barrelled surname is examined as an integral component of identity, the protection of family life and the principle of parental equality.

In recent years, the role of human rights, traditionally associated with public law, has been expanding in the field of private law, a tendency often described as the constitutionalisation of private law. The concept of corporate sustainability, developed over the past two decades, and the evolving regulatory framework in this area, emphasise the importance of human rights in corporate operations and throughout value chains.⁵ Human rights due diligence has become standard practice, aimed at preventing adverse impacts of business activities on individuals, communities and the environment. The horizontal effect of human rights is becoming increasingly pronounced, meaning that human rights obligations apply not only to the State–individual relationship but also to other actors, such as business enterprises.

Health law, long a niche yet integral component of the human rights protection system, is experiencing a renaissance to which the global pandemic has in part contributed. Scholars across multiple disciplines are examining issues relating to the protection of patients' rights, access to health care, and medical liability from a wide variety of perspectives. Prof. T. Birmontienė, however, engaged with this field long before the global pandemic, describing health law in her publications as an area characterised by a constant paradox: human and public health, being one of the most important constitutional values, simultaneously serves as a ground for restricting other constitutional rights, which is why, as the Professor has argued, it is essential to establish the limits beyond which State authority may not

⁴ Toma Birmontienė, *Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygytėsiškumo siekis. Jurisprudencija*, 2006 12(90).

⁵ For example, 2011 United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, EU Directive 2024/1760 on Corporate Sustainability Due Diligence, etc.

reach. Her scholarly research encompassing the regulation of patients' rights,⁶ no-fault liability models in health care,⁷ the protection of vulnerable population groups and the legal prerequisites for primary health care, as well as the constitutionalisation of medical law,⁸ laid the foundations of health law doctrine in Lithuania. It was therefore inevitable that health law issues would find a place in this volume: one of the contributions examines the fragmented nature of a national medical liability system and its compliance with the constitutional right to health care, revealing unresolved constitutional tensions.

The growing significance of human rights is also evident in European courts. In the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union, human rights play an increasingly prominent role as a result of nearly two decades of application of the EU Charter of Fundamental Rights and the expanding trajectory of EU competence in areas where human rights form the cornerstone, such as asylum and migration, personal data protection and criminal law. The EU Charter is now applied not only in the classical spheres of human rights codified by international human rights treaties, but its application is driving the development of new human rights (such as respect for academic freedom, personal data protection and the principle of good administration).

This also means that the intersection of national constitutional and EU jurisprudence continues to stimulate scholarly debate, since constitutional courts are required to interpret the human rights provisions enshrined in national constitutions with due regard to another constitutional imperative, membership of the European Union and the obligations arising from EU law. Prof. T. Birmontienė has observed that the interaction between constitutional and international law remains dynamic: the Lithuanian Constitutional Court, like any national court, is simultaneously an EU court, and when, in developing official constitutional doctrine, attention is given to EU law and its interpretation, the conditions are created to avoid conflicts between the two legal systems.⁹ The significance of the EU law dimension is also explored in this volume, through an examination of the balance between the unity of Member States and their diversity, in the article of I. Jarukaitis emphasising the universality of the values enshrined in Article 2 of the Treaty on European Union, such as the rule of law and respect for human rights, which in no way negates national identity, and reflects the specific nature of EU constitutionalism. The fundamental values enshrined in Article

⁶ For example, Toma Birmontienė, „Sveikatos teisės problemos. Pacientų teisės“, *Teisė: mokslo darbai*, VU: 1992.

⁷ For example, Toma Birmontienė, „Challenges in the legal regulation of patient rights. No-fault liability“, *Medicine and Law* 42, 3 (2023): 573–574.

⁸ For example, Toma Birmontienė. The development of health law as a way to change traditional attitudes in National Legal Systems. The influence of international Human Rights law: what is Left for the National Legislator? *European journal of health law*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff. 2010, vol. 17, iss. 1, p. 23–35.

⁹ Toma Birmontienė, Konstitucinė teisė ir tarptautinė bei Europos Sąjungos teisė: kas diktuoja teisės sistemų sąveikos ribas?, in J. Žilinskas, L. Jakulevičienė, R. Valutytė, D. Gailiūtė – Janušonė (red.) *XXI amžiaus iššūkiai tarptautinei teisei. Liber Amicorum Sauliui Katuokai*, MRU, 2020.

2 TEU acquire particular importance in those Member States where incumbent political forces adopt legislation restricting human rights, curtailing space for civil society, undermining the freedom of independent media, or obstructing the protection of human rights. These values will in all likelihood serve as the essential legitimising argument in the efforts to restore the rule of law in Poland and Hungary following the end of their periods of illiberal governance.

It must be acknowledged that the breadth and complexity of the problems arising in the field of human rights are such that they cannot be comprehensively addressed even within the pages of the most substantial scholarly volume. However wide the thematic range of the articles it contains, its scope inevitably remains limited. Accordingly, certain relevant aspects of the development of human rights can only be touched upon in this Introduction, leaving them for future scholarly discussion. Nevertheless, in examining the development of human rights in the twenty-first century, it is impossible to overlook the fact that new technologies are rapidly penetrating every dimension of our lives: the working environment, public administration and diverse spheres of commercial activity. Technologies, and in particular artificial intelligence (AI) systems, have the potential to affect virtually all human rights, both positively and negatively. It is therefore essential to strike a balance between the promotion of innovation and the protection of human rights. Technological innovation is valued for its capacity to accelerate processes, expedite decision-making, facilitate more effective process management and the processing of large volumes of data; it is also expected to improve the realisation of certain human rights and to facilitate access to health care, legal services and other public services. Yet algorithms often operate on the so-called "black box" principle, whereby it remains unclear how and why a particular output is generated. It is therefore not yet possible to rely solely on algorithmic outputs or to automate decision-making; artificial intelligence may serve only as an auxiliary tool, not as a decision-maker in its own right. The protection of human rights, for its part, demands above all clarity, transparency, accountability, fairness and privacy. Accordingly, the convergence of these two sets of values will inevitably generate considerable tension. The safeguarding of human rights in the deployment of AI and other new technologies is important not only in the public sector but also in the private sector, and the growing number of cases before national and international courts merely confirms that technology may not only fail to reduce, but may actually increase, the future demand for legal practitioners, as litigation arising from the consequences of AI deployment for individuals, communities, and society at large may become the norm. The most adverse effects on the realisation of human rights are caused by discriminatory algorithms and automated decisions employing artificial intelligence (for example, in health care, social protection, financial services and other domains). Whether constitutional law is capable of responding to the challenges posed by artificial intelligence, biotechnology and neurotechnology is analysed by Prof. A. Jackiewicz, who argues that a fundamental transition from a reactive to a proactive model of constitutionalism is required.

As lawyers, public institutions, and businesses make increasingly frequent use of artificial intelligence tools, a host of questions arise concerning the dilemma of public trust in decisions reached with the assistance of such technologies. At present, artificial intelligence does not make decisions but merely generates predictions; it is therefore essential that a human being participates in the decision-making process, that the use of algorithms be transparent, and that the outputs generated by an algorithm be explicable. Although the binding regulation of artificial intelligence is only beginning to develop through instruments such as the Council of Europe's Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (2024), the EU Artificial Intelligence Act, and the national AI legislation of Korea, Brazil and Japan, litigation arising from the adverse effects of technology on individuals is already occurring under existing privacy and data protection, anti-discrimination, labour and intellectual property law. Constitutional and supreme courts around the world are beginning to address the challenges raised by new technologies, emphasising that the use of AI is permissible only under human oversight, with transparent deployment and the protection of human rights guaranteed. For instance, the Colombian Constitutional Court, in decisions handed down in 2024–2025, held that whilst artificial intelligence may assist in the administration of justice, it cannot replace human legal reasoning, and judges must make value judgments and should not place excessive reliance on such systems, as doing so risks undermining confidence in due process, judicial independence and impartiality.¹⁰ The Spanish Supreme Court held that any algorithm used in the public sector that affects the rights of individuals must be deployed transparently, that is, neither national security nor intellectual property protection should be invoked automatically to classify such algorithms, and transparency is not a technical detail but a constitutional right inseparable from democratic accountability. The Court ordered the government to disclose the code of the algorithm used to determine eligibility for an energy subsidy.¹¹ The German Federal Constitutional Court found the use of police surveillance software (involving automated processing and interpretation of personal data) to be contrary to the Basic Law.¹² The Supreme Court of Lithuania, in updated recommendations issued in May 2025,¹³ emphasised that legal professionals are required to disclose the use of generative AI in the preparation of documents in criminal proceedings.

The constitutionalisation of this field, that is, the assessment of algorithms and digital systems through the prism of fundamental rights and democracy, is increasingly discussed

¹⁰ Colombian Constitutional Court rulings No. T-323 ir T-067.

¹¹ Spanish Supreme Court ruling of 11 September 2025 No. 1119/2025, <https://civio.app.box.com/s/2g-crxy4mkpzg49yqkmuaj9z7c44jl7ta> (vertimas).

¹² German Federal Constitutional Court ruling of 16 February 2023 No. 1 BvR 1547/19, 1 BvR 2634/20.

¹³ Rekomendacijos asmenims, paduodantiems kasacinį skundą ir kitus procesinius dokumentus Lietuvos Aukščiausiam Teismui baudžiamosiose bylose, 6.3 pnk., https://www.lat.lt/data/public/uploads/2025/04/rekomendacijos_bbs_final.pdf

in academic and policy discourse.¹⁴ The impact of technology on human rights is also linked to its growing role in democratic processes, including elections. This has prompted the constitutional courts of certain States to prohibit the use of artificial intelligence by candidates during election campaigns, with a view to preventing manipulations that may not always be apparent to the voter and that may affect electoral integrity (e.g., the Indonesian Constitutional Court's decision of 2025¹⁵), or even to annul election results, on the grounds that the widespread use of artificial intelligence in manipulative electoral campaigns influenced voters' choices and violated suffrage rights (e.g., in the 2024 Romanian presidential elections¹⁶). In 2024, the Venice Commission, whilst acknowledging the opportunities presented by digital technologies in elections, emphasised that such technologies may only be deployed where their use is consistent with the principles of respect for human rights, democracy and the rule of law. The use of any technology must be transparent and may only take place following thorough public consultation with all stakeholders, subject to procedural and judicial safeguards. The Commission stressed the importance of personal data protection in elections when AI is deployed, as well as the need to ensure that voters are informed when such systems are used, and that clear lines of accountability are established for decisions taken by AI systems.¹⁷

The twenty-first century has been marked by a succession of crises: the COVID-19 pandemic, migration crises, the rule-of-law crisis in certain European States, and the geopolitical crisis arising from the Russian Federation's aggression against Ukraine, now entering its fifth year, among others. Crises are invariably accompanied by a dynamic tension between human rights and other values. The pandemic led to restrictions on freedom of movement and freedom of assembly, contemporary armed conflicts raise questions about ensuring the protection of civilian lives as belligerents deploy the latest technologies, and the rule-of-law crises pose challenges to the independence of the judiciary and, consequently, to the effective protection of any human right. In every crisis, conflicts frequently arise between collective and individual values, such as State security and personal inviolability, freedom of expression, or the State's right to control its borders and the asylum rights of persecuted persons. It is essential that in such circumstances an appropriate balance of interests and values be maintained, and that human dignity never be negated.

¹⁴ For example, <https://chambers.com/articles/from-code-to-constitution-the-constitutionalization-of-artificial-intelligence-in-colombia-s-case-l>.

¹⁵ Indonesian Constitutional Court ruling of 2 January No. 166/PUU-XXI/2023, https://www.mkri.id/public/content/persidangan/putusan/putusan_mkri_11343_1735801113.pdf.

¹⁶ Romanian Constitutional Court ruling of 6 December 2024 No. 32, <https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2025/02/RULING-No-32-2024.pdf>.

¹⁷ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) Interpretative Declaration of the Code of Good Practice in Electoral Matters as concerns Digital Technologies and Artificial Intelligence, 10 December 2024, Opinion No. 1171/2024, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2024\)044-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2024)044-e)

Human rights in the twenty-first century constitute our most fundamental value, the protection of which will determine the prospects for human survival in this changing world. Accordingly, this volume, dedicated to constitutional human rights issues, is intended primarily for scholars of constitutional law and human rights to whom the debates in comparative constitutional law are of interest, both by reason of the thematic diversity of the articles and because the authors represent the legal traditions of different States. The volume should also prove valuable to legal practitioners and lawyers working within public institutions who seek knowledge on how constitutional principles and human rights standards are applied in addressing current legal problems. At the same time, the volume should attract a wider public since it examines not only theoretical questions of constitutional law but also current situations relating to threats to democracy and the rule of law in the region, gender equality, the rights of persons with disabilities and environmental protection. It is our hope that the research and ideas presented by the scholars in this volume will serve as an inspiration for further discussions on the prospects and trends in human rights protection, developments in society, and the strengthening of democratic stability and resilience, particularly at a time when the operation of the rule of law is being tested by political decision-making.

CONSTITUTIONES ET LIBERTATES:
ŽMOGAUS TEISĖS XXI AMŽIUJE

CONSTITUTIONES ET LIBERTATES:
HUMAN RIGHTS IN THE
TWENTY-FIRST CENTURY

Liber Amicorum

in Honorem Professorae

TOMA BIRMONTIENĖ

***CONSTITUTIONES ET LIBERTATES:* ŽMOGAUS TEISĖS XXI AMŽIUJE**

Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys

***CONSTITUTIONES ET LIBERTATES:* HUMAN RIGHTS IN THE TWENTY-FIRST CENTURY**

Peer-Reviewed Academic Articles Collection

Vilnius, 2026

Redakcinė kolegija / Editorial board:

Prof. dr. **EGLĖ BILEVIČIŪTĖ** (atsakingoji redaktorė / Editor-in-Chief)

Doc. dr. **JOLITA MILIUVIENĖ** (atsakingoji redaktorė / Editor-in-Chief)

Dr. **KRISTINA KENSTAVIČIENĖ** (vykdančioji redaktorė / Executive editor)

Straipsnių recenzentai / Peer reviewers:

Prof. dr. **Eglė Bilevičiūtė**, doc. dr. **Tomas Girdenis**, prof. dr. **Egidijus Jarašiūnas**,

doc. dr. **Agnė Juškevičiūtė – Vilienė**, dr. **Kristina Kenstavičienė**,

doc. dr. **Jan Kudrna**, prof. dr. **Snieguolė Matulienė**, doc. dr. **Jolita Miliuvienė**,

dr. **Salomėja Fernandez- Montojo**, prof. dr. **Sanita Osipova**, prof. dr. **Rūta Petkuvienė**,

prof. dr. **Jānis Pleps**, praktikos prof. dr. **Rasa Ragulskytė – Markovienė**,

doc. dr. **Ernestas Spruogis**, **Sergej Stoma**, doc. dr. **Loreta Šaltintytė**,

prof. dr. **Algimantas Urmonas**, doc. dr. **Juozas Valčiukas**,

dr. **Mindaugas Verbickas**, dr. **Dalia Višinskienė**, dr. **Leda Žilinskienė**.

Aprobuota/Approved by:

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos tarybos 2026 m. gegužės 20 d. nutarimu,
Nr. 1T- 18.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

Visos leidinio ir leidybos teisės saugomos. Šio leidinio arba kurios nors jo dalies negalima taisyti, dauginti ar kitaip platinti autoriui ir leidėjui nesutikęs.

ISBN 978-609-488-136-7 (spausdintas)

ISBN 978-609-488-135-0 (internete) DOI: 10.13165/9786094881350

© Autoriai, 2026

© Mykolo Romerio universitetas, 2026

TURINYS

LYRA JAKULEVIČIENĖ, JOLITA MILIUVIENĖ

Įvadas: žmogaus teisės XXI amžiuje 11

I. KONSTITUCIJA KINTANČIOJE TIKROVĖJE: AIŠKINIMAS IR TRANSFORMACIJA

EGIDIJUS JARAŠIŪNAS

Vis sugrįžtantis Konstitucijos aiškinimo specifiškumo klausimas 30

EGIDIJUS KŪRIS

Apie pažodinį ir ne vien pažodinį Konstitucijos aiškinimą 66

MAREK ZUBIK

Ką chaoso teorija gali pasiūlyti Konstitucijos kūrėjams? (anglų kalba) 99

MIROSLAW GRANAT

**Demokratinis teisinės valstybės principas ir teisinės valstybės krizė
(Lenkijos atvejis) (anglų kalba) 108**

IRMANTAS JARUKAITIS

**Pusiausvyros tarp vienovės ir įvairovės paieškos Europos Sąjungos
Teisingumo Teismo praktikoje: Europos Sąjungos sutarties 2 straipsnis
ir 4 straipsnio 2 dalis (anglų kalba) 119**

ERNESTAS SPRUOGIS

**Keletas minčių apie tarptautinį konstitucionalizmą: ar tikrai tik
nacionalinio konstitucionalizmo šešėlis? 142**

JOLITA MILIUVIENĖ

**Gynybinis konstitucionalizmas: strateginis konstitucinio dialogo
naudojimas demokratijos atsparumui stiprinti 159**

ALEXANDRU TĂNASE

**Nacionalinė konstitucinė tapatybė Europos Sąjungoje: tarp
globalizacijos ir konstitucinio pliuralizmo (anglų kalba) 185**

SANITA OSIPOVA

**Laisvė mokslinėje doktrinoje ir teisinėse diskusijose Latvijos
Respublikoje (anglų kalba) 203**

MINDAUGAS VERBICKAS

Žmogaus teisės ir demokratija: prigimtinės teisės teorijos perspektyva 218

MADIS ERNITS

**Hibridinis konstitucinis teismas: naujasis standartas ar konstrukcijos
trūkumas? (anglų kalba) 246**

ANDRZEJ JACKIEWICZ

Nuo pergamento iki pikselių: kintantis Konstitucijos vaidmuo prisitaikant prie technologinės pažangos (anglų kalba)261

JAN KUDRNA

Demokratijos ir laisvės supratimo tendencijos Čekijos Respublikoje pastaraisiais metais: ar jau laikas “antrajai respublikai”? (anglų kalba)283

EDITA ŽIOBIENĖ

Konstitucinio solidarumo principo reikšmė užtikrinant žmogaus teisių apsaugą.....296

IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

M. Römerio „Reprezentacija ir Mandatas“: šimtas metų Lietuvos konstitucinės ir administracinės teisės doktrina.....316

II. KONSTITUCINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ GARANTIJOS IR JŲ ĮGYVENDINIMAS

ASTA BENETYTĖ, DOVYDAS SAJENKO, JUOZAS VALČIUKAS

Permažstant teisės į minties laisvę sampratą šiuolaikinėje realybėje.....342

JĀNIS PLEPS

Susirinkimų laisvė: Baltijos šalių konstitucinės teisės vystymosi pamokos (anglų kalba).....373

OLEKSANDR PETRYSHYN

Konstitucinės justicijos bylos pagal Ukrainos ombudsmeno kreipimusis (anglų kalba)398

MALKHAZ NAKASHIDZE

“Rusiškas įstatymas” apie užsienio įtakos skaidrumą, žmogaus teisės ir Gruzijos iššūkiai siekiant ES integracijos (anglų kalba)410

ALGIRDAS TAMINSKAS, GABRIELĖ TAMINSKAITĖ-KOČIŪNĖ

Asmens teisė į vardą: teoriniai ir praktiniai dvigubų pavardžių suteikimo aspektai.....431

DOVILĖ PŪRAITĖ-ANDRIKIENĖ

Moteryų teisių konstitucinė dimensija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos indėlis į lyčių lygybės doktriną451

GINTARAS ŠVEDAS

Išimtinis baudmės švelninimas Konstitucinio Teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje469

JOLANTA ZAJANČKAUSKIENĖ

Ginamieji su negalia: konvencinės, Europos Sąjungos teisės nuostatos ir mokslinės diskusijos488

ANNA RYTEL-WARZOCHA

Laikinasis teisės prašyti prieglobsčio ir apsaugos sustabdymas prie Baltarusijos – Lenkijos sienos: valstybės institucijų konstitucinių ribų analizė (anglų kalba)504

ALGIMANTAS URMONAS

Viešasis interesas kaip konstitucinės pareigos matas administracinėje teisėje520

EGLĖ BILEVIČIŪTĖ, ALIONA GAIDARVIČ, SALVIJA MULEVIČIENĖ

Konstitucinės saviraiškos ir informacijos laisvės derinimas su teise į asmens duomenų apsaugą žurnalistų ir kitų viešosios informacijos rengėjų atstovų teisės gauti informaciją kontekste.....535

RŪTA PETKUVIENĖ

Informacinis privatumas Lietuvos teismų sistemos veikloje kaip vienas iš konstitucinės teisės į privataus gyvenimo apsaugą aspektų549

ANDRÉ DIAS PEREIRA, RUI CASCÃO

Medicininės atsakomybės sistema ir teisė į sveikatos apsaugą Portugalijoje (anglų kalba).....567

RASA RAGULSKYTĖ-MARKOVIENĖ, RŪTA SLIDŽIAUSKAITĖ-MASKOLIŪNĖ

Teisės į sveiką ir švarią aplinką gynimas klimato kaitos kontekste.....580

AGNĖ JUŠKEVIČIŪTĖ-VILIENĖ

Konstitucinė teisė klimato kaitos akivaizdoje: konstituciniai teismai, valstybės atsakomybė ir žmogaus teisės.....605

KRISTINA KENSTAVIČIENĖ

Naujasis alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos teisinis reguliavimas Lietuvoje ir nekarinė (civilinė) tarnyba Suomijoje619

MARTA MURSKA

Individualus konstitucinis skundas Vokietijoje ir Ukrainoje kaip žmogaus teisių apsaugos instrumentas (anglų kalba).....645

SAULIUS KATUOKA

Povandeniniai kabeliai ir vamzdynai ir jų reglamentavimas pagal tarptautinę teisę.....662

APIE AUTORIUS.....678